

Komandna odgovornost: Savremeno pravo

Doktrina komandne odgovornosti ustanovljena je IV i X Haškom konvencijom iz 1907. godine a prvi put je primenjena nakon I svetskog rata od strane Vrhovnog suda Nemačke na suđenju Emilu Mileru (Emil Muller) u Lajpcigu. Miler je pred ovim sudom osuđen zato što nije sprečio izvršenje zločina, niti kaznio podređene koji su zločine počinili. Komandna odgovornost predstavlja oblik individualne krivične odgovornosti koja nastaje nečinjenjem: nadređeni je odgovoran za zločine koje su počinili njegovi potčinjeni, ako je propustio da ih spreči ili da ih kazni (za razliku od zločina koje je naredio). Po završetku II svetskog rata, doktrina komandne odgovornosti je primenjivana pred međunarodnim vojnim sudovima i razvijana kroz međunarodnu i domaću jurisprudenciju, između ostalog u slučajevima: Visoka vlast (the *High Command*), Jamašita (*Yamashita*), Taoci (*Hostages*) i *Abbaye Ardenne*, kao i u slučaju Medina (Medina) koji se odnosi na ratne zločine u Vijetnamu.

Kao deo međunarodnog običajnog prava, doktrina komandne odgovornosti je 1977. godine kodifikovana Dopunskim protokolom I uz Ženevske konvencije, koji se odnosi na međunarodne oružane sukobe. Status doktrine komandne odgovornosti kao dela običajnog prava je potvrđen eksplicitnim navođenjem elemenata komandne odgovornosti u Statutu Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (MKTJ), član 7(3), Statutu Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu (MKTR), član 6(3) kao i u Rimskom Statutu Međunarodnog krivičnog suda (MKS), član 28. Međunarodno pravo priznaje načelo komandne odgovornosti i u međunarodnom i u unutrašnjem oružanom sukobu. Tako Statut Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu eksplicitno predviđa komandnu odgovornost, uključujući teška kršenja zajedničkog člana 3. Ženevskih konvencija, u kontekstu sukoba u Ruandi, što po definiciji predstavlja usvajanje odgovornosti nadređenog u unutrašnjem oružanom sukobu.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju je u slučaju Čelebići ustanovio tri uslova za postojanje komandne odgovornosti, koji su potvrđeni u kasnijoj jurisprudenciji.

1. da je postojao odnos nadređeni – podređeni
2. da je nadređeni znao ili imao razloga da zna da će se počiniti krivično delo, ili da je krivično delo počinjeno; i
3. da je nadređeni propustio da preduzme razumne mere da spreči izvršenje krivičnog dela ili da kazni počinioce.

U tom smislu, po međunarodnom pravu komandna odgovornost predstavlja oblik

saučesništva sa saznanjem nadređenog o krivičnom delu.

I. Odnos nadređeni-podređeni

U zavisnosti od porekla komandne strukture (ili izvora vlasti), ovaj zahtev može biti ispunjen na dva različita načina: *de iure*, ako je izvor vlasti država, i *de facto*, ako je izvor vlasti paravojna struktura.

a) De iure vlast – može biti i vojna i civilna državna organizacija, kao što je MKTR utvrdio u slučaju *Akayesu*.

Prihvaćeno je da ono što je bitno u ovom kontekstu nije položaj kao takav, već subordinacija. U cilju utvrđivanja hijerarhije postoje četiri strukture *de iure* komandne odgovornosti:

1. *Politička vlast*: šefovi država, visoki vladini zvaničnici, monarsi
2. *Strateška vlast*: ratni kabinet, glavna komanda
3. *Operativna vlast*: - vojna vlast; u slučaju *Yamashita* je ustanovljeno da u smislu doktrine komandne odgovornosti operativna komandna odgovornost ne može biti preneti - komandanti moraju u potpunosti iskoristiti svoju vlast da spreče ratne zločine, propuštanje nadgledanja podređenih ili neodređena naređenja komandanta ne oslobađaju odgovornosti
4. *Taktička vlast*: direktna vlast nad trupama na terenu

Postoje dva posebna slučaja u kojima su *de iure* nadređeni bili odgovorni po međunarodnom pravu:

1. *Komandanti logora*: MKTJ je u slučaju Aleksovski utvrdio da su komandanti logora odgovorni za položaj svih zatvorenika, a da subordinacija u ovom slučaju nije bitna.
2. *Izvršni komandanti*: vrhovna vlast na okupiranoj teritoriji – subordinacija je ponovo nebitna, a njihova odgovornost postoji za blagostanje stanovništva teritorije koja je pod njihovom kontrolom, kao što je utvrđeno u slučajevima *High Command* i *Hostages* nakon II svetskog rata.

b) De facto vlast – međunarodno pravo je zainteresovano za efektivnu kontrolu kao

suprotnu formalnom činu ili statusu; dokazivanje *de facto* kontrole zahteva potvrdu odnosa nadređeni – podređeni, i.e. lanac komandovanja (izuzeci: izvršni komandanti i komandanti logora)

Postoje tri indicije *de facto* vlasti:

1. *Ovlašćenje za izdavanja naređenja*
2. *Moć uticaja*: kao izvor vlasti uticaj je priznat nakon II svetskog rata pred američkim Vojnim sudom u slučaju *Ministries*
3. Dokazi izvedeni iz *raspodele* zadataka: MKTJ je u slučaju *Nikolić* ustanovio test statusa nadređenosti koji je izveden iz analize raspodele zadataka u okviru jedinice. To se primenjuje na operativne komandante i na komandante logora

II. Primenjivi standardi saznanja

- a) **Aktivno saznanje** - teško ga je dokazati; u slučaju *Čelebići* MKSJ je utvrdio da aktivno saznanje može biti ustanovljeno i direktnim i indirektnim dokazima
- b) **Standard “Imao razloga da zna”** – član 7(3) Statuta MKTJ-a predviđa da odsustvo saznanja ne može biti odbrana kada optuženi nije preduzeo razumne korake da stekne to saznanje.

Jurisprudencija MKTJ-a i Statut MKS-a su usavršili standard “imao razloga da zna”:

1. *Slučaj Čelebići*: u cilju da se zadovolji standard “imao je razloga da zna”, komandant je trebalo da ima barem informaciju koja ga stavlja na oprez.
2. *Slučaj Blaškić*: ignorisanje ne može biti odbrana kada je odsustvo saznanja rezultat nemara u izvršavanju dužnosti.
3. *Statut MKS-a*: član 28(1) predviđa da je standard “imao je razloga da zna” rezervisan za vojne komandante, ali član 28(2) predviđa da za civilne nadređene sud mora utvrditi da su oni “znali ili svesno zanemarili informaciju koja jasno ukazuje” da su zločini počinjeni ili su mogli da budu počinjeni. Ova odredba je u suprotnosti sa odlukom u slučaju *Čelebići* i bila je kritikovana od strane pravnih stručnjaka kao regresivna u razvitku međunarodnog krivičnog prava.

III. Obaveza sprečavanja ili kažnjavanja

Obaveza sprečavanja izvršenja krivičnih dela ili kažnjavanja počinioca nakon njihovog izvršenja je ustanovljena u svim značajnim izvorima međunarodnog krivičnog prava: Dopunskom protokolu I i statutima MKTJ-a, MKTR-a i MKS-a.

- a) **Obaveza sprečavanja** – u slučaju *Akayesu*, MKTR je ocenio da je irelevantno da li je komandant mogao da spreči zločine ili ne, ukoliko to nije ni pokušao.
- b) **Obaveza kažnjavanja** – nakon što je krivično delo počinjeno, komandant ima obavezu da kazni počinioca (počinioc).

MKTJ je u slučaju *Blaškić* definisao obavezu sprečavanja ili kažnjavanja, ocenjujući da ovaj standard ne predviđa da komandant ima dva alternativne mogućnosti: kada je nadređeni znao ili imao razloga da zna da se krivična dela vrše, a nije sprečio njihovo izvršenje, on ne može samo kazniti počinioc i time izbeći krivičnu odgovornost.

Komentar: Komandna odgovornost u domaćem zakonodavstvu (Srbija i Crna Gora)

Komandna odgovornost nije direktno kodifikovana u krivičnom zakonodavstvu Srbije i Crne Gore. Iako je SFRJ ratifikovala Dopunski protokol I, na osnovu čega su i Srbija i Crna Gora postale strane ugovornice, domaći sudovi se uzdržavaju od primene odredbi o komandnoj odgovornosti. Direktna primena međunarodnog ugovornog prava je problematična u domaćim krivičnim postupcima, jer Ustav zahteva da krivična dela i primenjive kazne moraju biti predviđeni u domaćem zakonodavstvu.

Pošto je državna zajednica Srbija i Crna Gora ratifikovala Statut MKS, vlasti imaju obavezu da izvrše implementaciju odredbi Statuta u domaće zakonodavstvo, uključujući i član 28, koji se odnosi na komandnu odgovornost. Tako budući zakon Srbije i Crne Gore kojim će biti implementirane odredbe Statuta MKS može direktno iz Rimskog Statuta preuzeti odredbe o komandnoj odgovornosti ili ih usavršiti.

Međutim, pravni problem nastaje u pogledu primenjivosti bilo kog budućeg akta kojim se kodifikuje komandna odgovornost na ratne zločine koji su počinjeni pre njegovog usvajanja. Valja naglasiti da bi čak i u situaciji da se sada kodifikuje, primena komandne odgovornosti na bilo kom suđenju za ratne zločine koji su počinjeni u bivšoj Jugoslaviji, predstavljala kršenje ustavnog načela *ex post facto*. Po ovom shvatanju, komandna odgovornost ne može retroaktivno biti primenjena na sadašnjim i budućim suđenjima za ratne zločine u Srbiji i Crnoj Gori.

Bez obzira na to, postoje argumenti koji podržavaju suprotnu tezu: **domaći sudovi se**

moгу pozivati na komandnu odgovornost, ako je ona sastavni deo domaćeg zakonodavstva. U ovom slučaju bi trebalo skrenuti pažnju na tri stvari:

1. Na početku oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji komandna odgovornost kao doktrina postojala je na osnovu

a) obaveze koju je SRJ preuzela ratifikacijom Dopunskog protokola I;

b) Ustava SRJ iz 1992. godine, koji u članu 16 predviđa da ratifikovani međunarodni ugovori predstavljaju integralni deo unutrašnjeg prava, i da čak imaju primat u odnosu na savezne i republičke zakone (*inter alia*, Dopunski protokol I); i

c) domaćih odredbi koje eksplicitno utvrđuju komandnu odgovornost u vojsci- član 21 Uputstva o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ, koje je usvojeno 1988. godine i koje implementira odredbe Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola o komandnoj odgovornosti.

2. Na osnovu gore pomenutog, može se utvrditi da je doktrina komandne odgovornosti bila deo domaćeg prava. Problem primene komandne odgovornosti od strane domaćih sudova predstavlja odredba člana 27 Ustava SRJ koja predviđa da "krivična dela i krivične sankcije moraju biti određene isključivo zakonom". Za pitanje komandne odgovornosti, relevantna je i odredba člana 30 Krivičnog zakona SRJ, kojom je nečinjenje definisano kao način izvršenja krivičnih dela, a koja se odnosi i na zločine protiv čovečnosti i međunarodnog prava iz Glave 16 KZSRJ. Kao što je gore navedeno, komandna odgovornost predstavlja poseban oblik odgovornosti komandanata za krivična dela njihovih podređenih koja nastaje usled nečinjenja. (**pogledati deo III**). Tako se domaći sudovi mogu pozivati na član 30 u vezi sa relevantnim odredbama Glave 16 KZSRJ, definišući posebna krivična dela u cilju uspostavljanja osnove za komandnu odgovornost optuženih. Pored odredbe člana 30 KZSRJ o nečinjenju, postoje i druge odredbe koje se mogu iskoristiti za primenu komandne odgovornosti: saizvršilaštvo (član 22), podstrekavanje (član 23), pomaganje (član 24), i organizovanje zločinačkog udruženja (član 26).

3. **Sudski precedent:** Međunarodno sudsko veće Okružnog suda u Prištini na Kosovu primenilo je doktrinu komandne odgovornosti u predmetu protiv četvorice komandanata Oslobođilačke vojske Kosova (Lapska grupa). Sud je

ustanovio i potvrdio primenljivost komandne odgovornosti na unutrašnji oružani sukob na Kosovu, pozivajući se na član 142 u vezi sa članom 30 KZJ i pravilo međunarodnog običajnog prava da se komandna odgovornost primenjuje i na međunarodne i na unutrašnje oružane sukobe. U presudi od 16. jula 2003. godine (Okružni sud u Prištini, C.Nr.425/2001), u delu “Komandna odgovornost u unutrašnjem oružanom sukobu i primenljivost međunarodnog običajnog prava na Kosovu” se navodi sledeće:

U kontekstu ovog slučaja, komandna odgovornost u unutrašnjim oružanim sukobima:

1) neće podrazumevati dodatno krivično delo, već će se isključivo odnositi na bolje shvatanje krivičnog dela ratnog zločina definisanog u članu 142, koji je u vezi sa članom 30 (komandna odgovornost kao krivično delo izvršeno nečinjenjem).

2) komandna odgovornost bi se primenjivala i predstavljala princip međunarodnog krivičnog prava. Konkretno, komandna odgovornost se može primeniti kao običajno pravilo međunarodnog krivičnog prava i u unutrašnjim i u međunarodnim oružanim sukobima u skladu sa razvojem doktrine ljudskih prava...

Iavor Rangelov i Jovan Nicić

Fond za humanitarno pravo

